

Андрей Львович Топорков, *ТЕОРИЈА МИФА В РУССКОЙ ФИЛОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ XIX ВЕКА*, Москва, 1997

Тумачења настанка и развоја првобитне духовне културе добила су почетком XIX века замаха, с једне стране откривањем историјских веза између европских митова и најстаријих ведских текстова, а с друге, романтичарским истраживањима древних националних баштина. Као изузетно важно отворило се питање методе реконструисања ишчезлих слојева језика, мита и усмених творевина, а различита полазишта и решења у повезивању директних и посредних доказа довела су до смена неколико научних парадигми.

Истраживање историје наука у руској култури има дугу традицију, те се појава уже усмерених испитивања надовезује на радове претходника и проширује и продубљује њихова сазнања. Књига Андреја Топоркова *Теорија мита у руској филолошкој науци 19. века* посвећена је осветљавању представа о миту и митским слојевима културе у делу четири великана руске и словенске науке протеклог столећа. Изузетна сруднија и плодност Буслаева, Афанасјева, Потебње и Веселовског поставили су пред Топоркова тежак задатак овладавања огромним корпусом текстова, свођења у прегледне оквире књиге и извођења судова о вредности и значају сложених идеја једне минувле епохе. У његовој књизи исцрпно су представљени, поред релативно доступних текстова, и значајки акценатовани ставови њихових теже доступних, мало познатих и необјављених радова. У убличавање стваралачких биографија истраживача аутор је унео и мноштво исказа и ставова из преписке, полемичких осврта, приказа и сећања. Он пушта ондашње актере да „говоре”. Одређујући у уводном делу књиге оквире својим разматрањима, аутор је најавио своју усмереност на пресасходно теоријске аспекте изучавања мита, његовог односа према језику, народним обичајима и фолклору. Ову намеру Топорков је доследно спровео, функционално укључујући и многобројне наводе из текстова четири значајна научника.

Смисле научних парадигми у периоду који прескорачује један век не би могле да доведу до релативно мало присуства ових аутора у руској култури, али се искључивост комунистичких идеолога који су потискивали „назадне” идеје из дела Буслаева, Афанасјева, Потебње и Веселовског одразила на рецепцију њихових идеја. Због тога је потреба за превредновањем места ових филолога у научном наслеђу посебно важна у матичној, руској култури, али и у култури других словенских народа.

У укрштању прошлих и садашњих сазнања о митологији Топорков упућује замерке ауторима који су проучавајући дела својих претходника приписивали појмове свог времена старијим истраживачима, а исто тако се противи поједностављеном и крутом повезивању личности и метода. Аутор не узима ставове истраживача и њихових критичара без резерве, већ их са научно-историјске дистанце допуњује и објашњава додатним осветљавањем прилика, психолошким цртама актера о којима пише. Тако Топорков самокритичке судове Буслаева нпр. доводи у контекст његове скромности и показује да су неки судови о сопственом раду из ранијих периода били преоштри и незасновани.

Аутор је у писању своје књиге користио међусобне осврте, полемике и писма четворице филолога, радове њихових савременика, најчешће Пипина, Кавелина, Котљаревског, а од каснијих истраживача ступа у дијалог са текстовима Баландина и Селиванова о Буслаеву; Дмитренко, Трофимова о Потебњи; Азбелева, Азадовског, Гусева, Јерјомине, Мелетинског, Жирмунског о Веселовском. Подстицаје за настанак ове књиге има и рад самог Топоркова на приређивању новог издања књиге Афанасјева *Происхожденіе мифа* (1996).

У приказивању рада Буслаева Топорков указује на веома проширени опсег његовог одређивања епоса — као свеукупног усменог стварања. Указује се на преокупацију Буслаева односом епоса и језика, и на његово идилично поимање првобитног друштва као друштва без сукоба, а првобитне поезије као одраза таквог друштва. У одређивању места Буслаева у његовом времену наводе се напади од стране славенофила за склоност западњацима, а од стране западњака за претерану окренутост словенским коренима. Топорков потврђује да је Буслаев био један од филолога који је у руску културу увео немачке ауторе, посебно Грима и Хумболта, али не занемарује његов лични допринос развоју њихових метода, стваралачко примењивање поставки учених Немаца на словен-

ској и посебно руској грађи. Из својих упоредно-историјских изучавања језика и мита, Буслаев је извоо закључке о мешању као одлици мита, што је потврђено у радовима каснијих проучаваца митологије. Појму *первообраз* из радова Буслаева одговара Јунгово схватање архетипова. Буслаев се није слагао са пренаглашавањем митологије природе Афанасјева и Милера и митологију је посматрао и кроз историјско-културну и етнографску призму. Топорков потврђује и значајна разматрања Буслаева о двосврју — односима паганских веровања и хришћанства. Буслаеву су његови савременици и наследници замерали присуство романтичарских црта, али аутор прецизно илуструје које од ових замерки имају основа, а које су плод овлашних читања и олаког поједностављивања.

Истраживања словенских митова Афанасјева, почев од његових раних радова, до славног тротомног дела *Поетски погледи Словена на природу*, Топорков анализира указујући на еволуцију теоријских гледишта аутора. Уопштено говорећи, Афанасјев се у својим текстовима и књигама ипак најчешће ослања на митологију природе, посебно небеску митологију сунца, непогода, муча Грима, Шварца, као и на сагледавање мита као болести језика у теорији Милера. Топорков указује на заблуде романтичарских тумачења словенских митова, али истиче како су нека објашњења Афанасјева (нпр. облаци као небески бикови), иако касније оспорена, у новије време ипак потврђена и прихваћена. Још су савременици критиковали текстове Афанасјева за претерано ослањање на индоевропску митологију, замерали одсуство доказног поступка и методе, приговарали због занемаривања хришћанског слоја народне културе, као и идеализовање морала у представама о древној заједници. Идеализујући моралне и естетске врлине словенских богова, Афанасјев у реконструкцији првобитних представа не допушта хаос и зло, а непријатељске црте у митским представама о свету тумачи као утицаје хришћанства. Котљаревски је с правом приметно да је Афанасјев приближавајући мит поезији удаљио мит од религије, те да је немитолошке појаве тумачио на митолошки начин. Топорков, не занемарујући критике које су упућиване Афанасјеву, ипак истиче изузетну драгоценост грађе у његовим публикацијама, као и допринос тумачењима одређених митова.

У руској филолошкој науци XIX века особну појаву представља лингвистичка теорија мита А. Потевње. Прецизно указујући на полазишта његових раних радова у делима Буслаева и Манхарда, Топорков осветљава одбацивање Потевњине дисертације после оштре, делом неосноване антимитолошке критике Лавровског. У развоју тумачења мита Потевња је усмерио пажњу ка пројектовању унутрашњих и психолошких стања човека на објекте спољашњег света кроз одуховљавање предмета. Указује се да је Потевња један од важних претеча теорија о митском мишљењу и да његови радови предкажују низ научних тумачења о миту и његовом развоју; Топорков истиче значај Потевњиних идеја које су у каснијим проучавањима митологије добиле нове потврде.

Свестран, плодан и утицајан истраживач и професор Александар Веселовски у књизи Андреја Топоркова затвара круг најутуцајнијих руских филолога који су се у XIX веку бавили митом. Дела Веселовског још нису сабрана, што за проучавање његових идеја и доприноса развоју науке представља додатан проблем. Веселовски је признао митолошкој школи увођење упоредног истраживања, али је критиковао њена преширока уопштавања, мешање слојева различите старости, неразликовање „свог“ и „туђег“, те поједностављено извођење фолклорних жанрова само из митова. Веселовски је — насупрот претходницима који су своје радове заснивали на претпоставкама о хипотетичном стању најстарије, никада записане традиције — давао предност тумачењу на основу реалних текстова. Топорков у поглављу о идејама и радовима Веселовског осветљава фазе настанка историјске поезике, поезике сижеа. Значајно место он даје представама Веселовског о насељавању спољашњег света представама из унутрашњег, психолошког света првобитног човека.

Студија Андреја Топоркова представља на прегледан начин теорије мита најзначајнијих руских филолога уз обиле наводе, полемичких и историјских назнака, али и јасно одређивање става данашње филологије, као и аутора о историјском значају драгоцених и незаобилазних радова Буслаева, Афанасјева, Потевње и Веселовског. Топорков је јасно показао како методолошки плурализам, тако и еволуције у ставовима четворице аутора. Актуелност њихових радова не огледа се само у тумачењима и от-

крићима које и данас прихватамо, већ и у споровима који се у другим, промешним појмовима понављају и у каснијим фазама историје науке све до данас. Са те тачке гледишта, књига Топоркова, поред значаја у осветљавању изузетно значајног дела историје словенске филологије, има и вредност разматрања отворених питања и подстицајних решења филолога XIX века.

Дејан Ајдачић

КОДОВИ СЛОВЕНСКИХ КУЛТУРА

(година I, 1996, број 1)

У уводном тексту, који сажето представља програмска одређења новопокрнутог часописа *Кодови словенских култура*, множина из наслова — „словенске културе“ — замењује се јединицом — „традиционална духовна култура словенских народа“. Тако се овим привидним парадоксом наглашава однос савремености, са издвојеним словенским културама, и дијакроних трагања за њиховим првобитним јединством. У основи овог трагања стоји помињање културе као глобалног модела, слике света коју одређена заједница изграђује током свог трајања, у коју улази више знаковних система, више комуникационих канала преко којих нам стижу информације о свету.

Судећи по свесци која је пред нама, одређење уредништва за тематско обједињавање појединих бројева, и то за сада у оквиру предметног кода — показало се функционалним.

Текстови сабрани у првом броју часописа показују висок степен сазнајча словенских култура када је реч о биљу. Показало се, исто тако, да биље може функционисати као код и у старобалканском и индоевропском простору (рецимо, у раду Александра Ломе *Два словенска назива за црну јойолу и Ајолон као болжански ојан*), па у извесном смислу и на глобалном плану, када је реч о митеми космичког дрвета (којом се, пре свега, бави рад Дејана Ајдачића *Чудесно дрво у народним песмама балканских Словена*, али и неки други радови).

Ово сазнајче је, разуме се, само делимично осветљено и пре свега, без обзира на домете појединих радова, указује на плодотворне правце будућих испитивања. Оно, што је још важније, оживљава свест о блискостима, комплементарностима, па и подударностима у фолклору словенских народа, захваљујући којима прича других често осветљава и допуњава нашу.

Тако у раду Ане Плотникове *Боб, јасуљ и триацк у симболици равања и смрти*, у примерима из руског, пољског, кашупског, лужичкокрпског, чешког, словачког, украјинског и бугарског фолклора, обухватније сагледавамо смисао српске песме која се певала на бабинама *Ој на делу, на јолему, боб се зелени*. Зобање боба, као метафора зачећа, кроз везу са сватовским обредима других словенских народа, добија значење конкретног ритуалног чина — посипања и залагања невесте зрњем махунарки. Исто тако, засведочава се и на широком словенском подручју веза боба/јасуља са култом мртвих, на коју је указивао Чајкановић, преко грчких и римских веровања и преко гатања спровођених код Срба, пре свега о Бадњем дану и Божићу, али и о Крстовдану, Младенцима, Буревдану ..., што поново потврђује чврсту везу култа предака с плодношћу и изобиљем.

С друге стране, и домен разлика у поимању значења појединих биљака може се показати једнако инспиративним. Рецимо, Татјана Агапкина у свом раду о јасици (*Симболика дрвећа у традиционалној култури Словена: јасика/ојлед сисџемајској ојшсивања/*) тврди да се јасика „практично не користи“ у комплексу обреда везаних за рођење, крштење и прве године живота детета, сем као заштита од демона који изазивају ноћни плач и у лечењу деце епилепсије. Исто тако, она истиче да у руским свадбеним песмама јасика добија формулативне карактеристике „горка“, „несрећна“, „узњихана“ и метафорично се упорсћује са човеком који пати, па и наговештава несрећан брак ако израсте на месту невестиног растанка с мајком. Могло би се рећи да српска песма која се певала на бабинама, као и низ сватовских песама које имају истоветан формулативни